

AFRIKA

tanulmányok

Fókuszban: Kelet-Afrika

Magyar-szubszaharai gazdasági együttműködés

A ruandai-francia kapcsolatok évtizedei

Dar es Salaam és az urbanizáció

Női portré: Wangari Maathai, Nobel-békedíjas környezetvédő

Afrika Tanulmányok 2007. I. évfolyam, 2. szám

Kiadja az IDResearch Kutatási és Képzési Kft. / Publikon Kiadó

Alapító és felelős kiadó Tarrósy István, ügyvezető

Főszerkesztő Dr. Búr Gábor

Olvasószerkesztő Dr. A. Gergely András

Tördelőszerkesztő Pinczehelyi Márk, MarkCon Kommunikációs Kft. – www.markcon.hu

Főmunkatárs Glied Viktor

Külső munkatársak Zadravec Zsófia, Dr. Tóth Norbert

Tudományos Tanácsadó Testület Dr. Biernaczky Szilárd, Dr. Fodor Erika,

Dr. Füssi Nagy Géza, Dr. habil. Benkes Mihály, Dr. Sárkány Mihály,

Dr. Suha György, Dr. Szombathy Zoltán, Dr. Vidacs Bea, Prof. Dr. Csizmadia Sándor,

Prof. Dr. Fischer Ferenc, Prof. Dr. Kiss Judit, Prof. Dr. Tóth József, Régi Tamás,

Sebestyén Éva, Szabó Loránd, Dr. Vojnits András

Borítófotó Schumiczky Lilla

Térképek MarkCon Kommunikációs Kft. – www.markcon.hu

Design & layout MarkCon Kommunikációs Kft. – www.markcon.hu

Kiadó és szerkesztőség elérhetőségei 7624 Pécs, Ifjúság útja 11.,

T./F.: +36 (72) 522-624, afrika@publikon.hu, www.publikon.hu

Hirdetésfelvétel 7624 Pécs, Ifjúság útja 11., T./F.: +36 (72) 522-624,

hirdetes@publikon.hu

Olvasói levelek olvaso@publikon.hu

A lapot értékesítő partnereinknél lehet megvásárolni

Budapesti Teleki Téka • 1088 Budapest, Bródy S. u. 46.

Bagolyfészek Könyvesbolt • 7621 Pécs, Ferencesek u. 36.

Dunántúli Napló • 7621 Pécs, Ferencesek u. 9.

Írók Boltja • 7621 Pécs, Király u. 21.

Széchenyi Könyvesbolt • 7624 Pécs, Rókus u 5/1.

PTE FEEK Jegyzetbolt • 7633 Pécs, Szántó Kovács János u. 1/b.

PTE BTK-TTK Jegyzetbolt • 7624 Pécs, Ifjúság útja 6.

A lap előfizethető a kiadó címén

IDResearch Kft. / Publikon Kiadó • 7624 Pécs, Ifjúság útja 11.,

T./F.: +36 (72) 522-624, elofizetes@publikon.hu

Nyomda: Duplex-Rota Nyomda, Pécs

Felelős vezető: Kecskés István

ISSN 1788-6422 Minden jog fenntartva!

A kiadó a lap bármely részének másolásával, terjesztésével, a benne megjelent adatok elektronikus tárolásával és feldolgozásával kapcsolatos jogot fenntartja. Az Afrika Tanulmányokban megjelent minden szerzői mű (cikk, tanulmány, fotó, táblázat, grafika, illusztráció) csak a kiadó előzetes írásbeli, vagy elektronikus dokumentumba foglalt engedélyével tehető hozzáférhetővé, illetve másolható a nyilvánosság számára a sajtóban. Ez a nyilatkozat a szerzői jogról szóló törvényben foglaltak szerint tiltó nyilatkozatnak minősül. A lapban megjelenő hirdetések tartalmáért a kiadó felelősséget nem vállal. A lapban leközölt írások nem feltétlenül tükrözik a kiadó véleményét. A tartalom, az egyes írások elektronikus felületen (honlapon, adattárban) megjelentetése a kiadó joga.

Tartalom

TANULMÁNYOK

Suha György

7

Lehetőség és esély: a magyar-szubszaharai gazdasági együttműködés

Magyarország európai integrációja egy új követelményrendszerhez való igazodást is magával hozott. A nemzeti érdekek minél hatékonyabb képviselése érdekében azonban, ebben az új rendszerben kell újra gondolni az ország gazdasági kapcsolatait, és a Szaharától délre eső régiót újra vissza kell helyezni hazánk politikai és gazdasági érdeklődési térképezére.

Vojnits András

13

Együttélés a nemzeti parkokkal

„Parkok vagy emberek? [...] mennyire óvhatjuk meg természeti értékeinket, ha egyre nő a népesség és egyre terjeszkednek a városi területek, a nemzeti parkokat pedig végveszély fenyegeti?” Az írás a nemzeti parkok gazdasági jelentőségét és jövőjét mérlegeli, hangsúlyozva a sajátos éghajlati viszonyok jelentőségét, a kelet-afrikai térség meghatározó államaira, Ugandára, Tanzániára és Kenyára koncentrálván.

T. Horváth Attila

27

Egy diplomáciai botrány háttere A ruandai-francia kapcsolatok évtizedei

2006 őszén megszakadtak a Franciaország és Ruanda közötti diplomáciai kapcsolatok. A jelenlegi rossz viszony előzményei több évtizedre nyúlnak vissza. A cikk felvázolja az 1994-es események történetét – különös figyelemmel elemzi az azt követő hatalomváltást, valamint a nagyhatalmi befolyási övezetek átrendeződését –, megnézi a felelősség kérdését boncolgató bizottságok munkáját és az azt övező sajtópolemiát.

Davis Mwamfupe

41

A tanzániai Dar es Salaam város terjeszkedése: szerencse vagy csapás a város körüli megélhetés szempontjából?

A tanulmány a városi terjeszkedés város körüli megélhetésre tett hatását vizsgálja a volt tanzániai főváros, Dar es Salaam példáján keresztül. Négy város körüli faluban végzett felmérés alapján elemzi, miként változtak a város körüli megélhetési források a városi terjeszkedés hatására.

TEREPBESZÁMOLÓK

Schumicky Lilla

49

Uganda napos és árnyas oldala

Uganda: „ahol szinte minden megtalálható, amit egy ország csak kívánhat. Afrika talán legkedvesebb és legbarátságosabb emberei. ... maga a paradicsom a maga vibráló, forró, élettel teli atmoszférájával. ...de ahol a napos oldal létezik, ott az árnyék is megtalálható.” Menekültek, gyerekkatonák. Beszélgetés Sunnyval, a volt gyerekkatonával.

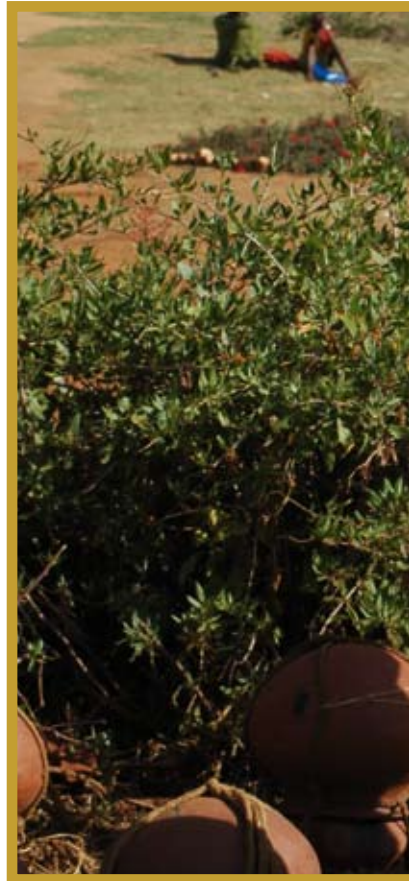

Lőrincz Katalin — T. Horváth Attila

57

Szuahéli-tanulás Zanzibáron

Magyarországról első diákokként suuahéli nyelvet tanultak Zanzibáron, a TAKILUKI-ban (Taasisi ya Kiswahili na Lugha za Kigeni, azaz a Szuahéli és az Idegen Nyelvek Intézete). A rövid beszámoló élményeiket, tapasztalataikat összegzi.

KÖNYVAJÁNLÓK

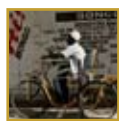
J. M. Coetzee
Szégyen

61

Africana Hungarica • II. évf. 2007 1-2. szám

65

INTERNETES FORRÁSOK

Grünhut Zoltán

Kelet-Afrikával foglalkozó internetes oldalak

71

Az internet információs bányája naponta adatok millióival bővül, így még a legspeciálisabb témában is tulajdonképpen kiaknázzhatatlannak tekinthető. A cikk számos érdekes, Kelet-Afrikával foglalkozó honlapot mutat be.

PORTRÉ

Tarrósy István

Wangari Maathai, 2004-es Nobel-békedíjas környezetvédő

77

Az Afrika Tanulmányok női portré-sorozatának első darabja a 2004-es Nobel-békedíjas Wangari Maathait mutatja be.

Szerzőinkről

80

Szerzőinkhez

82

A publikálás feltételeiről

Davis Mwamfupe

A tanzániai Dar es Salaam város terjeszkedése:

szerencse vagy csapás a város körüli megélhetés szempontjából?

BEVEZETÉS

E tanulmány célja, hogy néhány ténnyel hozzájáruljon ahhoz a régóta tartó vitához, amely a városi terjeszkedés város körüli megélhetésre tett hatását vizsgálja. A városi terjeszkedés egyrészt a város körüli természetes tájak és a gyarapodó jövedelemforrások átalakulásával van összefüggésben. Másrészt, egyes nézetek szerint a városok növekedése a legfontosabb mezőgazdasági területek elvesztéséhez vezet, és ezáltal rossz irányban befolyásolja a jövedelemforrások alternatíváit. Mivel a városi terjeszkedés város körüli falvakra gyakorolt hatásainak mind történelmi, mind földrajzi vonatkozásai is vannak, e tanulmány Dar es Salaam városát használja példaképpen, hogy megvizsgálja, miként változtak a város körüli megélhetési források a városi terjeszkedés hatására. Négy város körüli faluban végzett felmérés kimutatja, hogy a települések helyzeti előnyéből adódóan jövedelemforrásaik megváltoztak és változatosabbá váltak. Ezek a változások megfigyelhetők a fölműveléstől való függőség csökkenésében, továbbá a nem farm-jellegű és kitermelő tevékenységek elterjedésében. A kitermelő tevékenységek megjelenése azonban komoly környezeti károkat okoz és fenyegeti a természetes forrásokat, amelyre a helyi jövedelemforrások épülnek. A tanulmány arra a következtetésre jut, hogy

a városi terjeszkedés elkerülhetetlenségét figyelembe véve ki kell alakítani olyan stratégiát, amelyben a környezet megóvása és a város körüli lakosság jövedelemforrásának növelése között egyensúly alakul ki.

A városi terjeszkedés város körüli területekre tett hatásait vizsgáló számos szakirodalom kiemelten kezel egy régóta tartó vitát, amelyben egymástól igen eltérő nézetek versengenek. Az egyik nézet szerint a városi terjeszkedés a város körüli jövedelemforrások, illetve a természeti tájak átalakulásával van összefüggésben. Ez a megközelítés a város körüli körzeteket „dinamikus piacok és dinamikus helyek”-ből álló területekként jellemzi (USAID, 1995), és amint a városok növekednek, a város körüli földművelés is növekszik a városi igények kielégítése érdekében. A városok terjeszkedése új piacok kialakulásához és a tulajdonjogok különböző magánjogokká való átalakulásához is vezethet. Mindkét erő több vállalkozás kialakulását és a helyi gazdaság átalakulását eredményezi. A városi terjeszkedés és az ebből adódó városkörüli átalakulás több lehetőséget nyújt azok számára, akik képesek egyszerre kihasználni a városi és vidéki területek nyújtotta előnyöket.

Egy másik nézet szerint a városok jogtalanul terjeszkednek a város körüli területeken, mivel ez a legfontosabb megművelt

földek elvesztéséhez vezet (Barrow, 1991; Vleugels, 1990). Ez a veszteség jelentős azokban a fejlődő országokban, ahol az élelem és a lakosság arányainak egyensúlya labilis, és ahol a terjeszkedés a legtermékenyebb mezőgazdasági területeket emésztí fel. Továbbá a mezőgazdasági jövedelemforrások csökkenése az informális gazdaság növekedését is eredményezi oly módon, hogy az több szereplőt kebelez be általános gazdasági hozamnövekedés nélkül.

A városi növekedéssel összefüggésbe hozható a birtok csökkenő biztonsága, amely meggátolja a hosszú távú befektetéseket, ugyanakkor serkenti a „farming to quit” („gazdálkodj és szállj ki”) földművelési mintákat (NRI/UST, 1997). Maxwell szerint (1998) a városi növekedés hozzájárul a viszonylag önálló, szükségletre termelő mezőgazdaság kiszorításához anélkül, hogy azt olyan gazdasági rendszerrel helyettesítené, amely biztosítja a közösség és az egyén túlélését. A mezőgazdasági területek elvesztésén túl a városi terjeszkedés az intenzív nyomás és szegényes földhasználat-tervezés következtében jogtalanul érintheti a törékeny ökoszisztémákat is (Bernstein, 1994). Ezt tovább komplikálja a városi menedzsment kapacitásának és általában tervezésnek a hiánya, amely városi terjeszkedéshez és a környezet rohamos pusztulásához vezet (Konate, 1993).

A versengő nézetekből egyértelműen kiderül, hogy a városi és városkörnyéki viszonyok mind történelmi, mind földrajzi jellegűek. Valóban, míg egyes csoportok az új lehetőségekből hasznot húz-

nak, addig a felmerülő korlátozások a kis vagyonnal rendelkező, sebezhető csoportokat túlélési stratégiák alkalmazására kényszerítik. Ez részben indokoltá teszi azt, hogy a városi terjeszkedés város körüli területekre tett hatását szükséges egyenként megvizsgálni, és Dar es Salaam városa csupán egy eset.

MÓDSZERTAN ANYAGGYŰJTÉS ÉS ANALÍZIS

E tanulmány megállapításai Dar es Salaam város négy környező falvának kétszáz háztartásában végzett felmérésen alapulnak. Ezek a falvak a Morogoro út mentén található Kiluvya és Kwembe, ahol a városi terjeszkedés üteme a leggyorsabb, továbbá a Kilwa út mentén fekvő Kongowe és Yasemwayo, ahol a városi terjeszkedés viszonylag lassú.

Az adatgyűjtés különböző módszerei között szerepelnek a háztartásokban végzett felmérések, a Fókusz Csoport Viták (FCsV) és a vagyonfelmérő eljárások. Mind a négy faluból rendelkezésre áll a jövedelemforrások jellegzetességeit kimutató, mennyiségi adatokat tartalmazó strukturált kérdőív. A háztartásokat felmérő kérdőívet a Fókusz Csoport Viták (FCsV) egészítik ki. A FCsV fő célja az volt, hogy azonosítsa a városi terjeszkedés által befolyásolt jövedelemforrások közös jellegzetességeit. Ezek az interjúk tették lehetővé a vagyonfelmérési feladat megtervezését. A vagyonfelmérés a lakosság vagyontárgyainak, és a városi terjeszkedésből adódóan rendelkezésre álló jövedelemforrás-stratégiáknak elemzése alapján készült.

DAR ES SALAAM TERJESZKEDÉSE ÉS VÁROSKÖRNYÉKI ÖVEZETE

D ar es Salaam az Indiai-óceán mellett, Afrika keleti partján fekszik. Tanzánia legfontosabb, több, mint 3 millió lakosú városa, amelynek lakossága az ország város lakóinak 35%-át teszi ki (URT, 2004). Dar es Salaam város terjeszkedése főként a szomszédos területek hozzácsatolásán keresztül zajlik. Ebből adódóan a város körüli területek formája szabálytalan, és a városi hatások ujj-szerű kiugró részekként mutatkoznak leginkább a fő útvonalak mentén. Mindamellett, hogy a városi terjeszkedés üteme gyors, egyben ellenőrizhetetlen is, és részben tükre a növekvést megfelelően kezelni nem tudó városi adminisztráció tehetetlenségének.

Dar es Salaam város terjeszkedésének eredményeképp létrejött egy határozott jellegzetességekkel bíró városkörüli határterület, amely mind a várostól, mind a vidéktől eltér. Ez a város körüli zóna tipikusan a szub-szaharai Afrika sajátosságaival rendelkezik (ilyen pl. a városi és vidéki földművelés keveredése). Annak ellenére, hogy a Dar es Salaam körüli zónák nagy része még művelt mezőgazdasági terület, a természettt növények típusai megmutatják a városi terjeszkedés hatásait. A városi terjeszke-

désre jellemző, hogy a faültetvények és a földterületek megművelésének egyéb formáit az intenzív városi piacra termelés váltotta fel. Ez leginkább a Morogoro út mentén fekvő falvakra jellemző, ahol a városi terjeszkedés üteme a leggyorsabb. A délen fekvő területeken túlnyomórészt még olyan hagyományos növényeket termesztnek, mint például a kesudió, de Dar es Salaam városi piacára elenyésző mennyiséget termelnek.

differenciálódás, a mezőgazdaságtól való függés csökkenése, a megélhetési források változatosságának növekedése és a nem-farm jellegű tevékenységekben való fokozottabb részvétel.

TÁRSADALMI-GAZDASÁGI DIFFERENCIÁLÓDÁS (A KÜLÖNBÖZŐ VAGYONKATEGÓRIÁK MEGJELENÉSE)

VÁLTOZÁSOK A VÁROSKÖRÜLI JÖVEDELEMFORRÁSOKBAN: SZERENCSE VAGY CSAPÁS?

Carney szerint (1998) a megélhetés az adottságokból, a (mind anyagi, mind társadalmi) tőkéből és a megélhetés szempontjából fontos tevékenységekből áll. Ezért a megélhetésben bekövetkezett változások utalnak a vagyongyarapodásra vagy veszteségre és a jövedelmet biztosító tevékenységek változásaira. A városi terjeszkedés kontextusában ezek a változások új gazdasági tevékenységek megjelenésében és kiterjesztésében, illetve új készségek fejlődésében mutatkoznak. A változások maguk után vonhatják az olyan vagyonok veszteségét vagy gyarapodását, mint például a földművelési területek, házak vagy egyéb értékes, a megélhetés szempontjából fontos tulajdonok.

Dar es Salaam terjeszkedési folyamatának hatására, éppúgy, mint ahogy más fejlődő országbeli városokban is, megjelent az igény a földre, az árukra (élelmiszer és építőanyagok) és a munkaerőre a város körüli falvakból. A felmerülő igények kielégítésére a földművelés módjai, a foglalkoztatási struktúrák és a város körüli lakosság jövedelemforrásai szintén átalakultak. A változások mértéke a mezőgazdasági területek jellegzetességeitől és a város körüli lakosság megélhetési forrásainak alternatíváitól függően eltérő lehet. Ezt az átalakulást nagymértékben jelzi négy szorosan összefüggő változás: a társadalmi-gazdasági (vagyonalapú)

Dar es Salaam városi terjeszkedése nemcsak a város körüli földművelési mintákban eredményezett változásokat, de az emberek jövedelemforrásait is átalakította. A mintafalvakban végzett vagyongfelmérés a vagyoncsoportok öt különböző rétegét állapította meg: nagyon szegény (10%), szegény (12%), átlagos (47%), jómódú (25%) és gazdag (6%). A háztartásokat a földterület mérete, a ház, az élelmiszer, a vagyontárgyak és az alapvető szükségletek kielégítésének képessége különbözteti meg (1. táblázat).

A vagyongfelmérő kutatás eredménye kimutatta, hogy a föld a legmeghatározóbb a vagyunkategóriák alakulásában. Ugyanakkor, ami a szegény és a gazdag háztartásokat ténylegesen megkülönbözteti, az nem csupán a farm mérete, hanem a farm használatának intenzitása is (1. táblázat). A gazdag háztartások a „nagyon szegényekkel” szemben intenzívebben használják a földet, és általában tejelő állatokat és baromfikat is tartanak. A gazdag és a jómódú háztartásoknak többnyire nem földművelésből származik a jövedelmük, hanem fizető keresettel rendelkeznek. E háztartások legnagyobb részének fontos üzleti befektetései is vannak. Másik oldalon a „nagyon szegény” és a „szegény” háztartások többnyire munkaerejüket értékesítik, és igen ritkán mezőgazdasági termékeket is árulnak.

A városi terjeszkedés városkörüli jövedelemforrásokra gyakorolt hatásáról különböző szemléletek léteznek. Ennek ellenére szinte

Nagyon szegény (10%)	Szegény (12%)	Átlagos (47%)	Jómódú (25%)	Gazdag (6%)
Fűtetős ház vagy sárból épült kunyhó	Sárból épült ház vaslemezzel	Téglaház vaslemezzel	Jó minőségű állandó ház vaslemezzel	Jó minőségű állandó ház, beton falak és aljzat, vaslemez tető vagy cseréptető
0-0.5 hold földterület	0.5-1.0 hold földterület	1.0-2 hold földterület	2-2.5 hold földterület	2.5 hold földterület, és egyéb befektetések (föld, tejelő állatállomány)
Másoknak dolgozik a megélhetésért	Alkalmanként földműves munkaerő. A jövedelem a földművelésből származik	Képes a termés egy részét értékesíteni	Kis boltja van és fizető keresete	Részese a jól fizető üzleteknek, köztisztviselő vagy nyugdíjas
Leggyakrabban élelemhiány	Esetenként élelemhiány	Egész évben elegendő élelem	Elegendő élelem, tápláló ételek	Soha nincs élelemhiány, minőségi ételek
Nem képes a háztartás alapvető szükségleteit ellátni	Majdnem egész évben nem képes a háztartás alapvető szükségleteit ellátni	Az év legnagyobb részében képes a háztartás legtöbb szükségletét ellátni	Mindig képes az alapvető szükségleteket ellátni	Biztonságos hozzáférés a fogyasztói cikkekhez egész évben
Nincs vagyona	Kévs vagyona van	Bicikli, varrógép	Átlagos ház	Jó minőségű ház a városban (beton, vaslemez fedéllel vagy cseréppel)

1. táblázat: A Dar es Salaam körüli falvakban végzett vagyongfelmérés

Vagyonkategóriák	Jelentős javulás	Csekély javulás	Változatlan	Csekély romlás	Jelentős romlás
Gazdag (6%)	10	38	52	-	-
Jómódú (25%)	25	40	33	2	-
Átlagos (47%)	48	32	12	4	4
Szegény (12%)	6	52	12	24	6
Nagyon szegény (10%)	4	14	33	37	12

2. táblázat: A megélhetési források észlelt változásai vagyonkategóriák alapján (%)

mindegyik vagyoncsoport jelentős fejlődést tapasztalt háztartásában, azonban a változás mértéke eltérő volt. Például a gazdagok csupán 10 százaléka vélte úgy, hogy a megélhetése jelentősen javult, míg 38 százalékuk csak csekély javulást tapasztalt. A többség (52%) azonban nem tapasztalt változást. Ez nem meglepő, mivel valószínűleg ezek a csoportok fizető keresetből élnek, vagy olyan üzletemberek, akiknek jóléte kevésbé függ a város körüli vagyonoktól. A háztartások majdnem fele (48%), az „átlagos” kategória, azt nyilatkozta, hogy jelentős változást érzékelt a megélhetésében, míg 32 százalékuk kisebb javulást tapasztalt. Ez annak a ténynek tudható be, hogy a válaszadók egy részének sikerült a városi terjeszkedés folyamata által megjelent lehetőségekből, főként a város körüli mezőgazdasági befektetésekből profitálni (2. táblázat).

A „szegények” többsége (52%) enyhe javulást tapasztalt, míg 30 százalékuk a megélhetésben bekövetkezett romlásról számolt be. A „nagyon szegény” csoport 33 százaléka nem érzékelt a megélhetésben bekövetkezett szemmel látható változást; 37 százalékuk az életszínvonal csökkenését, míg 12 százalék jelentősebb romlást tapasztalt. A válaszadók e két csoportja a városi terjeszkedés negatív hatásait tapasztalta, főként abból adódóan, hogy többségük elveszítette földje nagy részét, melynek következtében nem voltak képesek a növekvő piac lehetőségeit kihasználni mezőgazdasági termékeik számára.

A MEZŐGAZDASÁGTÓL VALÓ FÜGGÉS CSÖKKENÉSE

Dar es Salaam város körüli zónáiban, a jövedelemforrásokban bekövetkezett változások egyik jellegzetesége a mezőgazdaságtól való függés csökkenése. Ehhez a változáshoz járult hozzá nagyrészt az átlag farm-méretek csökkenése, kisebb részben pedig a földműves tevékenységek arányának visszaesése. A szegény földművesek többsége számára az intenzív földműves gazdálkodásra való áttérés továbbra sem megvalósítható, mivel az ehhez szükséges befektetés egyre kevésbé megengedhető számukra. Ennek eredményeképpen farmjaik produktivitása csökkent. Ugyanakkor a főként baromfitenyésztő és tejgazdaságban dolgozó gazdag földművesek képesek voltak termelésüket fokozni és növelni. Habár néhány földműves úgy gondolta, hogy a városi piacra

szánt termékek aránya nőtt, a többség, és legfőképpen a „nagyon szegény” és a „szegény” csoport úgy érzékelt, hogy a mezőgazdasági termelés általában csökkent. Ennek a változásnak legfőbb oka az, hogy az új földtulajdonosok egy része visszalépett a földműveléstől, a föld egyéb típusú hasznosításának javára (1. kép).

A város körüli falvak földjei erős versenyben állnak a föld városi jellegű hasznosításával. Ezt a helyzetet tovább bonyolítja, hogy a városkörnyéki földművesek magasszintű szegénységben élnek. Befektetésük a földművelésbe kevésbé vonzó, mint földjük értékesítése városi használatra. Ezek a földművesek úgy vélik, hogy a földművelésből származó haszon jóval alacsonyabb jövedelmet biztosít, mint az alternatív városi földhasználat különböző módjai. Ennek a változásnak eredményeképpen a földművelési tevékenységekből megélő városkörüli lakosság aránya is csökkent. Így Dar es Salaam városi piacainak közelsége ellenére a város körüli falvak földműveseinek túlnyomó része képtelen volt ebből az előnyből hasznot húzni.

A MEGÉLHETÉSI FORRÁSOK NÖVEKVŐ VÁLTOZATOSSÁGA

Ellis szerint (1998) a megélhetési források sokfélesége olyan folyamat, amelyben a családok a tevékenységek és szociális lehetőségek változatos skáláját hozzák létre életszínvonaluk javítása érdekében. A változatosság vagy a tevékenységek növekvő sokféleségére utal, vagy pedig az olyan hagyományos mezőgazdasági szektorokról, mint például a földművelésről a nem hagyományos tevékenységekre való áttérésre. Számos újabb keletű tanulmány hangsúlyozza az

1. kép • A földművelésből kivont földterület Kibamba faluban

„összetett megélhetési forrásokat” (pl. Bryceson, 2000; Francis, 2000) vagy a „foglalkozások sokféleségét” (Breman, 1996). Ellis (2000) továbbá megjegyzi, hogy a többféle munkával vagy jövedelemmel rendelkező egyéneknek változatos jövedelemforrásai vannak, ugyanakkor egy háztartásnak is lehet többféle megélhetési forrása még akkor is, ha ugyanarra az egy tevékenységre specializálódnak.

A jövedelemforrások változatossága a Dar es Salaam körüli falvakban a város terjeszkedéséből adódó növekvő lehetőségek és korlátozások egyik eredménye. Míg egyes háztartások kihasználják a városi terjeszkedés adta lehetőségeket megélhetési forrásaik változatosabbá tételére, mások, főként a „nagyon szegény” és a „szegény” csoportok, egyes termeléskorlátozások miatt erre képtelenek. Szegénységük mértéke, és főként a töke hiánya a legmeghatározóbb tényezője annak, hogy nem képesek jobb életet teremteni.

A mintafalvak válaszadói megállapították, hogy a jövedelemforrás változatossá tételére való hajlamnak több oka is van. A „nagyon szegény” csoport úgy érezte, hogy a földművelés túlságosan kockázatosá vált a mezőgazdasági területek városi használatbavételéből adódóan. Így a megélhetési források változatosabbá tétele egy módja annak, hogy elkerüljék a városi terjeszkedéssel járó kockázatokat. Ennek a folyamatnak eredményeképpen a jövedelemforrások változatosabbá váltak, és az agrárjellegű tevékenységek helyett a nem földműves jellegű tevékenységek kerültek előtérbe. A művelt területek városi használatára való áttérés nagymértékű változást jelent a város körüli jövedelemforrások tekintetében, mivel a fő gazdasági tevékenység a földművelés volt, a föld pedig a vidéki háztartások legfontosabb vagyona. A „szegény” és „nagyon szegény” csoportoknál a változás okai jelentősebbek voltak. Ez a jelenség nem kizárólag Dar es Salaam város esetében figyelhető meg; az észak-nigériai városok peremén szintén növekedett a nem-farm jellegű tevékenységek és a föld értékesítésének aránya a városi terjeszkedés következtében (Iliya és Swindell, 1997).

A „nagyon szegény” háztartásokat az élelem biztonságának hiánya is fenyegette. Ez is részben magyarázatot ad arra, hogy egyes háztartások miért érezték jövedelemforrásaik változatosabbá tételének szükségét az élelem biztonságosságának szempontjából. A profit növelése és a nem földműves jellegű tevékenységek kínálta ígéretes kilátásokban való érdekelttség jelentéktelenebb volt.

A NEM FÖLDMŰVES JELLEGŰ TEVÉKENYSÉGEK NÖVEKEDÉSE

A Dar es Salaam körüli falvak jövedelemforrásainak változékonysága összefüggésben van a nem földműves jellegű tevékenységek növekedésével. Ezen tevékenységek többsége már létezett vidéken is, de a városi

terjeszkedés hatására számuk és arányuk megnőtt. Nem földműves jellegű tevékenységekre mindegyik vagyonscsoport vállalkozik, de különböző mértékben és eltérő indíttatással. Példának okáért a „nagyon szegény” háztartások leginkább széntermeléssel, homokkitermeléssel és zöldségárusítással foglalkoznak. A „szegény” csoport is többnyire hasonló tevékenységekkel foglalkozik, mint a „nagyon szegény” csoport. A közép-csoport nem földműves jellegű tevékenységei között van a kiskereskedelem, szabászat, ácsmesterség, fémmunka és elektronikus szerelő munka. Ugyanakkor a jómódú háztartásoknak viszonylag kevesebb a nem földműves jellegű tevékenysége. Jövedelmük többek között fizető keresetből, üzleti tulajdonból, baromfitenyésztésből és tejgazdaságból származik.

A KITERMELÉSI TEVÉKENYSÉGEK ÉS KÖRNYEZETI HATÁSUK

A kitermelési tevékenységek egyre gyakoribbá válása is változásokat hozott a Dar es Salaam környékén élő emberek megélhetési forrásainak tekintetében. E tevékenységek felerősödéséhez hozzájárult a város környéki falvak viszonylagos helyi előnye, a város elérhetősége és a várossal való kölcsönhatás is. Ez teszi a városkörnyéki falvakat az építőanyag-kitermelés stratégiai fontosságú területeivé. Az építőipar fellendülése miatt az építőanyagok (pl. homok, agyag, kő) és az energiaforrások (pl. szén, tűzifa) iránti kereslet is jelentősen megnövekedett. Következésképp a különböző kitermelési tevékenységek, úgymint homok-, agyagbányászat, kőfejtés, faszéntermelés és a mangrove-irtás is fellendülőben vannak. E tevékenységek ugyanakkor különböző motivációval rendelkező vagyoni rétegeket vonzanak. A szegény családokat, főként azokat, akik vagy elvesztették földjüket a várossal szemben vagy önként adták azt el, a túlélés készíti a részvételre (pl. sóder- és homok-kitermelés). Míg a „jobb helyzetben lévő” vagyoni rétegeket, azaz főképp a teherautó-tulajdonosokat és a jól menő építkezési vállalkozókat a vagyonszerzés motiválja.

A Dar es Salaam környékén végzett kitermelési tevékenységek fontos bevételi források, értékesítésük illetve a kitermelésük során alkalmazott bémunkák miatt is. Összefüggésbe hozva a dar es salaam-i bányászatot, kőfejtést és a szegénység enyhítését, Jambiya azzal érvel, hogy ezek a tevékenységek igen sok embernek biztosítanak munkát és keresetet. Néhány bányász főfoglalkozásként üzi e tevékenységeket és így ezek a szegénység enyhítésében is szerepet játszanak. Ugyanakkor ezeken a környékeken a homokbányászat, mészsoltás és kőfejtés szintén fellendítette a kapcsolódó, szolgáltatás-központú tevékenységeket is.

Bár az építőanyag-kitermelés és az erőforrások megteremtése megélhetési lehetőséget biztosít néhány családnak, ezek kapcsolatban vannak olyan környezeti károkkal is, melyek végső soron a környék lakosságát veszélyeztetik. A városközei falvak, úgy mint Kibamba, Kiluvya, Chamazi, Boko és Tegeta, kényte-

lenek építőanyagot (homok, agyag, kő és sóder) szolgáltatni az építkezésekhez. Mbande falu ellenőrizetlen homokbányája például egy alsó tagozatos iskola létét veszélyezteti (2. kép).

A legtöbb kitermelő tevékenység olyan területeken folyik, melyek előzőleg nem bányászatra lettek kijelölve és emiatt, főként a folyópartok és folyómedrek mentén, komoly környezeti problémákat okozhatnak (2. kép). Tucatjával található ilyen homokbánya szinte minden városkörnyéki faluban, ellenőrzésük épp ezért nehézkes és összességükben komoly környezeti problémákká válnak. Chamaziban, Tegetában, Bokóban, és Kibambában például a folyóvölgyek közelében fekvő farmokat homokbányákká változtatták. A különböző tevékenységek jövedelmezőségét felmérve nyilvánvalóvá válik, hogy a homokbányászat nagyobb hasznot hoz és rövid távon megeshet, hogy enyhíti is a szegénységet. Mindezek ellenére azonban, hosszabb távon inkább a szegénység növekedését idézik elő és veszélyeztetik az erőforrás-ellátást, illetve általánosságban véve a környezet életképességét. Kibamba faluban például a homokbányászat a felelős a Kibwergere folyómeder pusztulásáért (3. kép).

A városi terjeszkedés negatív hatásaihoz hozzájárult a folyamatok működését meghatározó politika hiánya is. Például Dar es Salaam helyi hatóságai, mint mindenütt az országban, nem rendelkeznek a környezeti károkozás elleni szabályozó intézkedések megtételéhez szükséges intézményi és pénzügyi alapokkal. Még ahol a helyi önkormányzatok képesek is bevételhez jutni, például azáltal, hogy ingatlanadót rónak ki vagy az építőanyag kitermelésért pénzt szednek, ebből semmit sem különítenek el a saját környezeti forrásaik védelmére. Ezt tovább súlyosbítják a gyenge intézményi megállapodások és a szegényes szabályozó irányelvek. A községi tanácsok emellett folyamatosan anyagi gondokkal küzdenek és így képtelenek betartatni településfejlesztési terveiket.

Az ország új földpolitikai reformjai nem igazán foglalkoztak az ellenőrizetlen városi terjeszkedéssel. Például, 1999-ben a Tanzániai Parlament elfogadta az 1999-es Föld Törvényt, és az 1999-es Falusi Föld Törvényt. Eszerint a tanács a földfelügyeleti szerv és felelős abban, hogy az olyan határozatok meghozásában segítse a közösséget, melyek a családok, klánok, közösségi vagy más földek kijelöléséről szólnak. Ellenben a Dar es Salaam

környéki falvak esetében nyilvánvaló, hogy a faluvezetés szintjén nincs meg a képesség effajta felelősségvállalásra. Ennek a gyengeségnek köszönhető, hogy sok falusi vezető nem tudta betartatni azokat a helyhatósági rendeleteket, melyek a megfelelő környezetgazdálkodást lettek volna hivatottak biztosítani. Valójában a városkörnyéki Falusi Környezeti Bizottságok 'fogatlan kutyákká' váltak és ez magyarázza meg részben a folyamatos környezet-károsítást. Ezt a problémát összetettebbé teszi az is, hogy a kinondoni Községi Tanács hivatalnokai nem is ellenőrzik ezt. A környezetvédelmi helyhatósági rendeletek betartatását még ezen a szinten is nehezíti a munkaerőhiány, illetve az, hogy nem létezik ezekhez betartatási mechanizmus.

KONKLÚZIÓ

Dar es Salaam városi terjeszkedése elkerülhetetlen és ez jelentős hatással bír a városkörnyéki környezetre, illetve az emberek megélhetésére is. De Dar es Salaam város esete tisztán rámutat a városkörnyéki zónák fejlesztését irányító átfogó politika hiányára, a megélhetési lehetőségek szűkülésére és arra, hogy a környezet veszélyben van. A Dar es Salaam környéki falvaknak azzal a kihívással kell szembenézniük, hogy míg városi célokra élelmiszereket, építőanyagokat és energiaforrásokat kell biztosítaniuk, ugyanakkor gondoskodniuk kell arról is, hogy a környezetgazdálkodásuk is megfelelően működjön. Ahhoz, hogy ezt a mindkét fél számára kedvező helyzetet megteremthessék, szükség van olyan egységes politika kialakítására, mely a városkörnyéki területeket, mint a dinamizmus határfelületeit, különleges figyelemben részesíti. A városi terjeszkedés hatásainak összetettségét tekintve szükség lesz bizonyos kompromisszumokat meghozni azért, hogy a környezetvédelem, illetve a városkörnyéki szegények alapvető igényei is ki legyenek elégítve. Ahhoz, hogy a megélhetési és környezetvédelmi problémák egyre nagyobb változatosságával megbirkózhassanak, egészen biztosan egységes és holisztikus megközelítésekre lesz szükség. ☀

Fordította: Csizmadia Daniella

2. kép • Homokbányászat egy mbandei alsó tagozatos iskola közelében

3. kép • Homokbányászat a Kibwergere folyón (Kibamba)

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BARROW, C.J.
1991 Land degradation, development and breakdown of terrestrial environments. Cambridge & New York: Cambridge
- BERNSTEIN, J.
1994 "Land Use Considerations in Urban Environmental Management". Urban Management Programme Discussion Paper No. 12. Washington, D.C.: The World Bank. 26. old.
- BREMAN, J.
1996 Footloose Labour: Working in India's Informal Economy, Cambridge: Cambridge University Press
- BRYCESON, D.F.
2000 "Disappearing Peasantries? Rural Labour Redundancy in the Neo-liberal Era and Beyond" In: Bryceson, D.F., Kay, C., Mooij, J. (szerk.): Disappearing Peasantries? Rural Labour in Africa, Asia and Latin America, London: Intermediate Technology Publications
- CARNEY, D. (SZERK.)
1998 Sustainable Rural Livelihoods: What Contribution Can We Make? London: DFID
- ELLIS, F.
1998 "Survey Article: Household Strategies and Rural Livelihood Diversification". Journal of Development Studies 35: 1–38.
- ELLIS, F.
2000 Rural Livelihoods and Diversity in Developing Countries. Oxford: Oxford University Press
- FRANCIS, E.
2000 "Rural Livelihoods, Institutions and Vulnerability in South Africa". Paper presented at the DESTIN conference on 'New Institutional Theory, Institutional Reform and Poverty Reduction', London School of Economics 7–8 September 2000. 115–141.
- İLİYA, M. A. – SWINDELL, K.
1997 "Winners and Losers: Household Fortunes in the Urban peripheries of Northern Nigeria". In: Bryceson, D. – Jamal, V. (szerk.): Farewell to Farms: Deagrarianization and Employment in Africa. African Studies Centre, Leiden.
- JAMBIYA, G. H. SOSOVELE – KULINDWA, K.
1997 "Poverty and the Environment: The Case of Informal Sand mining, Quarrying and Lime-Making Activities in Dar es Salaam, Tanzania". REPOA Research Report 97.1.
- KOMBE, W. J.
1995 Formal and Informal Land Management in Tanzania: The case of Dar es Salaam city. SPRING Research Series, 13. kötet, Dortmund.
- KONATE, YACOUBA
1993 "Land Issues in the Peri-Urban Zone of Bamako, Mali: A Case Study in Kalabancoro". Development Anthropology Network, 11(2):1-7.
- LWASSA, S.
2002 "Informal land markets and residential housing development in Kampala: processes and implications to planning". IHDP Urbanization and Sustainability, Bonn
- NRI/UST
1997 Kumasi Natural Resource Management Research Project. Inception Report 1. DFID Project R6799. NRI Greenwich/UST Kumasi, 134. old.
- NYAKAANA, J. B., H. SENGENDO, ET AL.
2004 Urban Development, Population and the Environment in Uganda: The Case of Kampala City and its Environs. Kampala.
- SIMON, D.
1992 "Conceptualizing small towns in African development". In: Baker, J. – Pedersen, P.O. (szerk.): The Rural-Urban Interface in Africa: Expansion and Adaptation, The Scandinavian Institute of African Studies, Uppsala, 29-50. old.
- SWINDELL, K.
1988 "Agrarian change and peri-urban fringes in tropical Africa". In: Rimmer, D. (szerk.): Rural Transformation in Tropical Africa, London: Belhaven. 98-115. old.
- UNITED NATIONS CENTRE FOR HUMAN SETTLEMENTS (HABITAT)
1999 Reassessment of urban planning and development regulations in African cities, Nairobi
- USAID
1995 "Dynamic Markets, Dynamic Places: Understanding Land, Labor, and Capital Markets in Peri-Urban Economies of Sub-Saharan Africa". Seminar held at USAID, Bureau for Africa and Global Bureau. December 1, 1995.
- VLEUGELS, R.M.P.
1990 "Industrialization and secondary cities in central Mexico". Nijmegen Studies in Development and Cultural Change 2., Saarbrücken: Verlag Breitenbach